

13. R-Netz-agenten van FAK 60 M

Alleen door geduldig aan losse eindjes touw in de kluwen te blijven trekken kun je het geluk een handje helpen. Het is aan deze combinatie te danken dat onderstaand verhaal kon worden geschreven. Op zoek naar het dossier van Leendert Post kwamen wij een drie centimeter dikke stapel mappen tegen die keurig met een lintje waren gebundeld. Posts dossier zat er niet tussen, maar de mappen bleken te gaan over acht personen die ten behoeve van FAK 60 M een opleiding als R-Netz-agent hadden gekregen. Afgezet tegen spuurwerk dat soms na maanden de bijzonderheden prijs gaf van een enkele stay-behind agent is de ontdekking van acht agenten tegelijk een enerverende ervaring.

In april/mei 1944 werd in Arcachon aan de Franse kust ten zuidwesten van Bordeaux uit de staf van Marine-außenstelle Le Havre de nieuwe eenheid FAK 60 M met de codenaam Poker geformeerd, een Frontaufklärungskommando van de Duitse marine.¹ De commandant was Kapitänleutnant Heini Schuchmann alias Henry Schröder. Van I Marine Nest Bremen afkomstig was hij na mei 1940 verantwoordelijk voor de visserssloepen in Lorient, Frankrijk, waarmee agenten naar hun doel overzee konden worden getransporteerd.² We zijn hem al tegengekomen in de beschrijving van Pheiffers activiteiten onder *Agenten naar de overkant* 'Pheiffer in Frankrijk' Tot zijn medewerkers behoorden onder andere de Oberleutnants Gustav Wöhler en Schütter en de Leutnants Weisheit en Gastl. Volgens Leutnant Werner Röpke, een andere medewerker, had hij samen met Schuchmann in Frankrijk met Duits kapitaal een visserijbedrijf onder Franse vlag opgericht.³ Dit als anti-Duits bekend staande bedrijf had zeer goede gegevens opgeleverd. Schuchmann verwierf bekendheid als degene die de operatieplannen Jubilae, de raid op Dieppe, wist buit te maken.⁴

In verband met de invasie in Frankrijk werd het FAK medio augustus 1944 naar Nederland verplaatst. Na in Nijmegen te zijn aangekomen reisde de eenheid door naar Goor, waar het hoofdkwartier werd gevestigd. Wöhler werd Schuchmanns plaatsvervanger.⁵ Eind maart 1945 werd dit hoofdkwartier verplaatst naar Groningen, waar het tien dagen later werd ontbonden. Een week later werd het weer opgericht aan boord van het stoomschip Prinz Adalbert te Rendsburg in Schleswig-Holstein, Duitsland.

De Prinz Adalbert was begin oktober 1944 door Schuchmann uitgekozen om agenten naar Zuid-Amerika te varen. Het honderd ton metende stoomschip werd omgedoopt in de Passim en kreeg een tienkoppige bemanning onder commando van Leutnant Heinrich⁶ Garbers. Feitelijk was het de Passim II. Als Leiter Marine-außenstelle Le Havre had Schuchmann de leiding gehad van de operaties Mercator I, II en III: het landen van agenten op de kusten van Zuid-Afrika, Brazilië en Argentinië, die werden uitgevoerd met behulp van de Passim.⁷ Een van die operaties hebben we beschreven onder *Agenten naar de overkant* 'Augustus 1943: Baarn en Knopff'. Dit schip werd daarna echter in de Spaanse havenstad Vigo aan de ketting gelegd. De nieuwe Passim moest in het kader van Unternehmen Mercator IV de agenten Zuhlsdorf en Schneemann naar een der mondingen van de Orinoco in Venezuela varen. Er was sprake van nog een derde agent die afwisselend werd aangeduid als Oscar Wilms, Marten en de mysterieuze zeekapitein. Het vertrek uit Flensburg stond voor januari 1945 op het programma. De operatie werd op het laatste moment afgeblazen, omdat de Amerikaanse veiligheidsdienst FBI op de hoogte bleek te zijn van Mercator IV en de namen van de betrokken agenten. Op één aspect van Mercator IV komen we later nog terug.

In Nederland kreeg het FAK de taak een R-Netz op te richten. De agenten hiervoor werden opgeleid op een school in Laukenmühle onder commando van Hauptmann Pinz of op inmiddels in Nederland opgerichte Dienst-

¹ Archief Aalders, L.1043. Concept-tekst lezing Hoogendijk. \ AMJ CABR, H.M. Evers. BNV-overzicht inzake FAK 60 M dd 14-7-1946. \ NA BNV, 3334. BNV-rapport inzake H.B. Stiegemann dd 19-1-1946. \ NARA RG319 B37 F XE031002. SIR no 1598 inzake Stracke dd 8-5-1945.

² SOMA AA 1499. Informatie afkomstig uit notities van geallieerde diensten. \ In een Wilhelm-bericht van 13-6-1940 werd Schuchmann (kennelijk aanwezig in Rotterdam) voorbestemd voor Frankrijk. SMG Washington-documenten, no 24.0447.

³ AMJ CABR, B.C.A. van den Oever. Rapport inzake B.C.A. van den Oever dd 10-6-1945.

⁴ NA BNV, 3336. FIR no CI-FIR/73 inzake W. Stockmann dd 29-1-1946. \ Volgens Pheiffer echter wist Schuchmann de tactische orders te recupereren van de Britse marine-eenheid die de raid op St. Nazaire had uitgevoerd. Hij wist die uit een met boobytraps beveiligde MGB te halen. De tactische orders inzake Dieppe werden door een onbekende gevonden in een landingsvaartuig, dit terwijl er volgens MI5 geen enkele reden was om die orders naar Dieppe mee te nemen. TNA KV 2/267. Camp 020 interim report inzake Pheiffer, september 1945. \ West, *Liddell diaries* I, p. 298.

⁵ Het FAK werd later versterkt met het personeel van FAK 71 M dat twee maanden in Toulon had bestaan. SOMA AA 1499. Franstalige notitie inzake Schuchmann, ongedateerd.

⁶ De voornaam van Garbers is uit: Kahn, *Hitler's spies*, p. 287.

⁷ Het doel van Mercator I, II of III was volgens Gerken het in 1942 per zeilboot vanuit Brest landen van Ast Hamburg-agent Duenkel in Angola en het landen van de Ast Münster-agenten Helmuth Leitner en Welter in Zuid-Afrika. Ze bezaten allen een zendontvanger en de Ast Münster-agenten hadden bovendien les gekregen in het gebruik van geheime inkt. Deze operatie stond onder leiding van Korvettenkapitän Ahlrichs van Abwehr Berlijn. Duenkel werd gearresteerd; van de andere twee werd niets meer vernomen. SOMA AA 1312, dossier Gerken. CSDIC-rapport inzake Gerken dd 3-6-1945.

stellen zelf. Leitstelle I West beschikte over drie opleidingskampen in de streek tussen Koblenz en Wiesbaden.⁸ Cormoran was onder leiding van Leutnant Gastl te Gemmerich gevestigd en Pelikan bevond zich te Welterode. Dit kamp stond onder leiding van Pinz, evenals kamp Möwe in het zes kilometer verder gelegen Laukenmühle.⁹ Pelikan was bestemd voor Franse agenten en Möwe voor Nederlanders; contact tussen de twee groepen was verboden. Dit laatste was niet meer vol te houden toen de kampen werden ontruimd. Zo raakte toch de aanwezigheid bekend van twaalf Franse agenten in opleiding, gekleed in uniformen van de Milice (zeg maar de Franse NSB), en van een Belg.¹⁰

In november 1944¹¹ werd een Dienststelle te Groningen (Haren) opgericht, codenaam Patience, onder leiding van de Leutnants Weisheit en Röpke. In november 1944 werd onder leiding van Gefreiter Erwin Würst een post te Rotterdam ingericht. In januari 1945 ontstond een dergelijk kantoor te Norderney op een van de Oost-friesische Inseln onder leiding van Wöhler. Tenslotte werd in januari 1945 nog een Dienststelle te Amsterdam ingericht onder commando van Weisheit.¹²

Half april 1945 beval Schuchmann de mobilisatie van het FAK-personeel in drie Trupps, waarvan er een onder leiding van Wöhler in het Duitse Oost-Friesland bleef en er een onder leiding van Oberleutnant Eschricht zou worden toegevoegd aan de Seekommandant Oost-Friesland. De derde Trupp werd gevestigd te Amsterdam, maar verhuisde onder leiding van Weisheit in de nacht van 23 op 24 april naar IJmuiden. Deze posten stonden in radiografisch contact met het hoofdkwartier in Rendsburg.

Bauland

De eerste agent voor het R-Netz was J.A. Bauland alias Pauker.¹³ In 1925 was hij bij een Bussemse stoomwasserij gaan werken. In de periode 1936 tot december 1938 was hij lid van de NSB en in de periode augustus 1939 tot augustus 1941 van de NSNAP.¹⁴ Halverwege 1942 werd hij distributie-ambtenaar bij de gemeente Emmen. Daar leerde hij begin 1943 W. Copier kennen die toen plaatsvervangend leider van de distributiedienst was. Via Copier kwam hij begin september of medio oktober 1944¹⁵ in contact met Röpke van de Groningse Dienststelle aan de Rijksweg naar Haren. Hij werd aangenomen tegen 400 gulden per maand en kreeg seinles van Gefreiter Erwin Würst; dat duurde zo'n drie maanden. Begin december kreeg hij te horen dat hij zou worden gestationeerd in Utrecht of Amsterdam; het werd het laatste. Halverwege december kreeg hij van Röpke 5.000 gulden en werd hij naar Amsterdam gebracht. Daar moest hij zelf een woning of kamer zoeken. Het werd een tweedehands boekenwinkel die hij voor 3.000 gulden kon overnemen. Begin januari 1945 kreeg hij van Würst twee zendontvangers, een die moest worden aangesloten op het lichtnet en een die op batterijen werkte; Würst installeerde beide. Bauland kreeg ook nog een oefenzoemer om het seinen te verbeteren: een apparaatje dat zoemde als de seinsleutel werd ingedrukt. Omdat zijn woning clandestien op het lichtnet was aangesloten, haalde Würst de batterijzendontvanger weer weg. Volgens Bauland moest hij driemaal per dag contact opnemen, maar is hem dat nooit gelukt. Dat is niet aannemelijk, omdat Würst zo af en toe kwam controleren; ongeveer halverwege april kwam hij voor het laatste. Leutnant Weisheit kwam een keer controleren en gaf Bauland bij die gelegenheid 5.000 gulden. Bauland beweerde zijn toestel in april kapotgetrafd in het water van de Nieuwe Prinsengracht te hebben gegooid. Volgens zijn huishoudster echter kreeg ze na Baulands arrestatie begin augustus een uit de gevangenis gesmokkeld briefje van hem, waarin hij haar vroeg alles wat op de werkbank in het rommelhok achter de winkel lag weg te gooien en de draad achter het behang weg te trekken.¹⁶ Op de werkbank stond een onder verfrommeld pakpapier verborgen zendontvanger, compleet met antenne en batterijen. Ze gooide alles de gracht in en vertelde hem later wat ze gedaan had. Ze had eerder op verzoek van Bauland met dit toestel tweemaal naar de BBC geluisterd en heeft nooit vermoed dat hij tot de Abwehr behoorde. 'In de winkel en ook tegen mij, liet hij zich altijd anti-Duitsch uit.'

Op 6 augustus werd Bauland wegens zijn lidmaatschap van de NSNAP door de Binnenlandse Strijdkrachten gearresteerd.¹⁷ Op 16 april 1946 werd hij voor zijn NSNAP-lidmaatschap veroordeeld tot twee jaar internering. Voor zijn later ontdekte R-Netz-activiteiten werd hij niet meer vervolgd.

⁸ BRON?

⁹ AMJ CABR, J. Vos. Afschrift BNV-onderzoekingsrapport inzake Vos dd 26-2-1946.

¹⁰ Volgens Lourens een Vlaming in een SS-uniform. AMJ CABR, G. Lourens. Afschrift BNV-onderzoekingsrapport inzake Lourens dd 25-2-1946.

¹¹ AMJ CABR, A.J. den Burger. Afschrift BNV-rapport inzake Den Burger dd 22-2-1946.

¹² AMJ CABR, H.M. Evers. BNV-PV dd 16-5-1946, verhoor F.P. van den Oever.

¹³ AMJ CABR, J.A. Bauland. Afschrift BNV-onderzoekingsrapport inzake Bauland dd 8-5-1946; afschrift BNV-PV dd 28-5-1946, verhoor Bauland.

¹⁴ AMJ CABR, J.A. Bauland. Uitspraak dd 16-4-1946.

¹⁵ Medio oktober 1944 is waarschijnlijker, omdat zowel Copier als Schuchmann dit tijdstip vermeldden. AMJ CABR, H.M. Evers. PV dd 4-6-1946, verhoor W. Copier. TNA KV 2/1491, 58a. Nota inzake Schuchmann dd 16-7-1945.

¹⁶ AMJ CABR, J.A. Bauland. Afschrift BNV-PV dd 28-5-1946, verhoor J.L. Hulshoff.

¹⁷ AMJ CABR, J.A. Bauland. PV van aanhouding en inbewaringstelling dd 6-8-1945.

Den Burger

In 1941 kwam A.J. den Burger met het diploma leerling-stuurman van de Zeevaartschool te 's-Gravenhage af.¹⁸ In oktober 1941 ging hij werken bij het Nederlandsch Arbeidersfront, daarna veranderde hij nog een paar keer van werkkring. In mei 1943 werd hij lid van de NSB en omdat hij bij de politie wilde, ging hij de maand erop naar het politie-opleidingskamp in Schalkhaar. In april 1944 werd hij op eigen verzoek overgeplaatst naar de arbeidscontroledienst in 's-Gravenhage. Zijn werk bestond uit het controleren van personen op straat. Zij moesten in het bezit zijn van een vrijstelling van arbeidsinzet; zo niet, dan werden ze gearresteerd.

In september 1944 moest hij zich in Schalkhaar melden, waar hij voor de keus werd gesteld: indeling bij de Ordnungspolizei of voor de arbeidsinzet naar Duitsland. Hij wilde geen van tweeën en werd toen in contact gebracht met de bekende Oberleutnant Fritz Strauch (die net uit Parijs was gevlucht).¹⁹ Strauch vroeg Den Burger of hij wilde leren seinen. Hij stemde toe en samen met H. Kombrink, die net als hij werkzaam was geweest bij de arbeidscontroledienst, werd hij door Strauch naar het FAK 60 M-hoofdkwartier in Goor gebracht.²⁰ Daar kregen ze zo'n twee maanden seinles van Würst. In november/december 1944 reisde Den Burger met andere aspirant-agenten naar het dorpje Laukenmühle. Ze kregen er seinles van Bruno van Buuren, een Nederlandse Obergreiter van het Legioen Nederland. Baulands alias werd Robbie ten Have, dat van Kombrink De Ridder. Ongeveer acht kilometer ten noorden van Laukenmühle was een school waar Franse agenten werden opgeleid, maar contact met de cursisten daar was verboden.

In februari 1945 werd Den Burger naar Goor teruggebracht. Hij kreeg een 31-lettercode – Waar de blanke top der duinen. Schitte – twee zendontvangers en 1.500 gulden om de eerste kosten van huisvesting in Dordrecht te bestrijden. Vanuit Rotterdam werd hij daar per auto door Röpke en B.C.A. van den Oever heengebracht en hij kreeg daar voorlopig een hotelkamer. Via H.M. Evers van de Politieke Politie in Dordrecht kon hij onderdak krijgen in de woning van M. van Pelt; hij trok er 14 maart 1945 in.²¹ Het verblijf in Dordrecht beviel hem kennelijk niet, want hij vroeg Weisheit telefonisch meerdere malen of hij niet in Amsterdam kon worden gestationeerd. Schuchmann wees het verzoek af. Tijdens een bezoek op 22 maart van Weisheit en Würst kreeg Den Burger toch zijn zin. Hij mocht zich in Amsterdam vestigen, al zal Schuchmann het gezien zijn aanvankelijke bezwaar jammer hebben gevonden om een R-Netz-post in Dordrecht te verliezen: een stad die eerder dan Amsterdam de kans liep door de geallieerden 'bezet' te worden. Dat kon echter worden gecompenseerd door Van Pelt een R-Netz-agentenopleiding te geven; we komen daar verderop op terug.

Eind maart trok Den Burger bij zijn ouders te Amsterdam in. Net als Bauland moest hij driemaal daags contact opnemen. Enkele dagen later kreeg hij van Weisheit op de post aan het Museumplein 15.000 gulden uitgereikt, een voorschot op zijn kosten van levensonderhoud. Op deze post was ook Van Pelt gearriveerd voor zijn seinopleiding en ter oefening legden ze enkele malen draadloos contact. Weisheit had Den Burger opdracht gegeven aspirant-agenten te werven. Hij zocht daarop een kennis op, de violist J.A. Lentz, waar we zo op terugkomen. Eind april verhuisde Den Burger met zijn ouders naar Amstelveen, waar hij ook weer een antenne spande. Een dag voor de Duitse capitulatie begroef hij zijn zendontvanger met de batterijen; ze werden later op zijn aanwijzing teruggevonden. Hij werd op 7 juni 1945 bij zijn verloofde in Weesp gearresteerd op grond van het behoren tot de agenten van FAK 60 M. Van het geld kon zo'n 10.000 gulden in beslag worden genomen. Op 18 december 1947 werd Den Burger tot drie jaar en zes maanden gevangenisstraf veroordeeld wegens het in vreemde krijgsdienst treden.

We noemden zo-even Den Burgers kennis J.A. Lentz als aspirant-agent. Hij speelde als violist in diverse bars; in 1933 was hij lid van de NSB geworden.²² Na mei 1940 werkte hij door, nu ook in het buitenland. Zo speelde hij bijvoorbeeld in 1943 in een hotel te Warschau en in 1944 in Dresden. Op 1 maart 1945 kwam hij terug in Nederland, maar hij zat er zonder werk. Via Den Burger werd hij door Weisheit gerekruteerd. Naar eigen zeggen meldde hij zich vanaf 16 april iedere dag om te vragen of er nog moest worden gespeeld. Op 23 april kreeg hij te horen dat de post naar IJmuiden werd verplaatst. Dat gebeurde in de nacht van de 23^e op de 24^e en Lentz ging mee. Hij kreeg er van een Gefreiter seinles. 'Het was mijn bedoeling om het "funken" te leren om later eventueel radiotelegrafist te worden. De redenen zijn, omdat ik in verband met mijn ouderdom [hij was toen 52] als violist spoedig af zal moeten doen. De bedoeling was om dan als radiotelegrafist mijn brood te verdienen. In IJMUIDEN moest ik veel spelen, daar de Duitschers haast iedere dag een feest avond hadden.' Na de bevrijding

¹⁸ AMJ CABR, A.J. den Burger. Afschrift BNV-rapport inzake Den Burger dd 22-2-1946; afschrift BNV-PV dd 16-5-1946, verhoor Den Burger.

¹⁹ Agent J. Hagemann werd in december 1944 door Wedepohl naar 'Lager Günther' te Wetter an der Lahn gestuurd, een interneringskamp waar hij in samenwerking met Kapitanleutnant Strauch geïnterneerden met ervaring op het gebied van draadloze verbindingen moest gaan rekruteren. Hij vond dertig marconisten, bijna allen Belgen, bereid en zij werden naar de FAK 130-school te Velbert gestuurd. SOMA AA 1312. Camp 020 rapport inzake J. Hagemann, ongedateerd [mei 1945].

²⁰ In Kombrinks CABR-dossier werden geen indicaties gevonden voor zijn FAK 60 M-activiteiten. De enige aanwijzing is dat Kombrink naar eigen zeggen in dienst was van de 'Prüfstelle' van het OKW en dat hij in juli 1944 in dienst kwam van de Stelle in Lorch am Rhein. Deze stad ligt een dikke tien kilometer ten westen van het kamp in Laukenmühle, waar Den Burger en Kombrink werden opgeleid. Kombrink was in de periode 27-2-1941 – 26-6-1944 lid van de NSB (stamboekno 132301). AMJ CABR, H. Kombrink.

²¹ AMJ CABR, H.M. Evers. BNV-PV dd 23-1-1946, verhoor M. van Pelt.

²² AMJ CABR, J.A. Lentz. Afschrift BNV-ondervragingsrapport inzake Lentz dd 7-3-1946; afschrift BNV-PV dd 15-5-1946, verhoor Lentz.

doek Lentz onder in Amsterdam, maar meldde zich op 24 mei bij de Binnenlandse Strijdkrachten die hem arresteerden wegens zijn NSB-lidmaatschap. Op 30 augustus 1946 en op 7 maart 1949 werd besloten tot zijn voorwaardelijke buitenvervolginstelling.

Van Pelt

Het is tijd terug te komen op Max van Pelt die in 1945 via Den Burger een opleiding als R-Netz-agent kreeg.

In het najaar van 1940 kreeg Max van Pelt van majoor E.J. Bruins uit Breda opdracht in Dordrecht een ordedienst op te richten om bij het eventuele terugtrekken van het Duitse leger de Moerdijkbrug te kunnen behoeden voor vernieling.²³ Bruins, Van Pelt en een dikke veertig anderen werden eind maart 1941 gearresteerd op verdenking van illegale activiteiten, maar er kon kennelijk weinig worden bewezen: Van Pelt werd in september 1941 vrijgelaten.²⁴ Hij ging weer samenwerken met Bruins die half oktober 1941 was vrijgelaten. Dat hield op in maart 1942, omdat volgens Van Pelt Bruins en andere officieren toen in krijgsgevangenschap werden afgevoerd.

In het kader van het vergaren van gegevens over de Duitsers zocht Van Pelt contact met H.M. Evers, een politieagent. Tegenover Evers noemde Van Pelt zijn organisatie de 17^e Divisie, feitelijk een niet bestaande groep.

Harry Evers was op negenjarige leeftijd met zijn grootouders vanuit Tilburg naar Antwerpen verhuisd.²⁵ Daar werd hij lid van een Vlaamse studentenvereniging, een organisatie met het motto AVV-VVK (Alles voor Vlaanderen-Vlaanderen voor Kristus). Kort voor het uitbreken van de oorlog kwam hij tijdens zijn militaire dienst in Nederland in contact met een luitenant van de 'militaire geheime dienst' (bedoeld zal zijn GS III) over een door hem doorgegeven spionagegeval in Noord-Brabant. Naar eigen zeggen had hij toen aspiraties om bij die dienst te komen. De bezetting maakte daar een einde aan. Wellicht daarom werd hij in augustus 1940 agent van politie 2 in Dordrecht. In september 1942 nam hij dienst bij de Politieke Politie.²⁶ Hij deed dit met instemming van P.L. Kooiman alias Paul, een plaatselijke illegaal werker.²⁷ In oktober 1942 werd hij als lid van de Politieke Politie ter beschikking gesteld van de Sicherheitsdienst. Hij ging de Dordtse illegaliteit gegevens verschaffen over bijvoorbeeld dreigende arrestaties.

Toen Den Burger Evers in maart 1945 aansprak voor het vinden van een woning, stuurde Evers hem door naar Van Pelt. Op die manier kon Den Burger in de gaten worden gehouden en zou men hem na de bevrijding onmiddellijk kunnen arresteren. Van Pelt deed zich pro-Duits voor, wist Den Burgers vertrouwen te winnen en toonde veel belangstelling voor diens werk en apparatuur. Zoals we al schreven was het resultaat daarvan dat Weisheit Van Pelt rekruteerde als aspirant-R-Netz-agent. Al op 27 maart en de twee daarop volgende dagen kreeg hij nog in Dordrecht van Würst les in de eerste beginselen van de seinkunst.²⁸ Evers kreeg in die dagen les in het gebruik van codes, omdat hij het seinen al enigszins meester was: in dienst had hij naar eigen zeggen een opleiding als seiner gehad.²⁹ Evers werd verder niet meer ingeschakeld, maar Van Pelt wel. Op 30 maart werd hij met Würst per auto naar Amsterdam gebracht. Daar kreeg hij ongeveer drie weken seinles en zoals al gemeld lukte het hem draadloos contact met Den Burger te maken. Op 22 april werd hij door Weisheit, Würst en twee andere Duitsers met een wisselspanning-zendontvanger naar Dordrecht teruggebracht; hij had ook 10.000 gulden meegekregen. Volgens Evers had de zender van Den Burger de codenaam Baby en die van Van Pelt de naam Baron. Van Pelt had zich in het verleden wel eens voor de grap als baron voorgedaan. In de illegaliteit gebruikte Van Pelt het alias Max de Vries. Het zendapparaat kon niet werken, omdat de netspanning was afgesloten. Dat scheen niet erg te zijn; van Weisheit had hij de opdracht gekregen heel voorzichtig te zijn en desnoods een jaar of langer te wachten met draadloos contact te zoeken. Als dat niet zou lukken, moest hij Den Burger opzoeken; het adres had hij. Onbekend is of Weisheit werkelijk de periode van een jaar noemde – Van Pelt had af en toe de neiging zaken een fractie anders voor te stellen – maar de indruk die andere R-Netz-agenten gaven was er een van onmiddellijke activiteit na de 'bezetting'. Na de bevrijding wilde Van Pelt de zendontvanger gaan gebruiken voor een berichtendienst, maar omdat hij zich niet onder het commando van de Binnenlandse Strijdkrachten wilde stellen mislukte dit alles. Kooiman, die districtscommandant van die Strijdkrachten was geworden, omschreef Van Pelt als een grote fantast. Dat was een te zwaar aangezette kwalificatie, maar al met al voor Kooiman reden genoeg om te proberen de zendontvanger voor de Strijdkrachten in handen te krijgen; dat lukte op 13 mei. Het apparaat kwam overigens daarna bij de Field Security terecht.

Evers ging zich na de bevrijding bezighouden met het opsporen van R-Netz-agenten en V-mannen. Ter rechtvaardiging van zijn functioneren binnen de Politieke Politie vertelde Evers dat hij daar op uitdrukkelijk verzoek van Van Pelt terecht was gekomen; iets dat Van Pelt altijd categorisch is blijven ontkennen. Van Pelt verspreidde

²³ AMJ CABR, M. van Pelt. Afschrift verklaring dd 16-7-1945 van Bruins; PV dd 28-12-1946, verhoor Van Pelt.

²⁴ AMJ CABR, M. van Pelt. Afschrift verklaring dd 16-7-1945 van A.C.J. van de Ven.

²⁵ AMJ CABR, H.M. Evers. Harry Evers' rapporten, ongedateerd.

²⁶ AMJ CABR, H.M. Evers. BNV-PV, ongedateerd [23-1-1946], verhoor Evers.

²⁷ AMJ CABR, M. van Pelt. PV dd 28-12-1946, verhoor Kooiman.

²⁸ AMJ CABR, H.M. Evers. BNV-PV dd 23-1-1946, verhoor Van Pelt.

²⁹ AMJ CABR, H.M. Evers. PV dd 21-8-1946, verhoor Evers.

een pamflet om zijn naam te zuiveren, maar het resultaat was dat hij omstreeks 25 juli 1945 werd gearresteerd en ondervraagd over zijn activiteiten. Het Bureau Nationale Veiligheid liet hem op 26 januari 1946 vrij. De zaak werd in de pers breed uitgemeten en er kwam zelfs een onderzoekscommissie aan te pas. Op 30 januari 1947 werd besloten tot Van Pelts onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling en op 6 juni 1952 besliste de Arrondissementsrechtbank in Breda dat Van Pelt recht had op een schadeloosstelling van 500 gulden in verband met het feit dat hij ten onrechte aangemerkt is geweest als politiek delinquent. Met Evers liep het anders af.

Hoogstwaarschijnlijk vanwege zijn kennis van het Duitse spionage-apparaat was Evers in augustus 1945 bij het Bureau Nationale Veiligheid in dienst gekomen; door alle commotie kreeg hij daar overigens in januari 1946 ontslag aangezegd.³⁰ Later dat jaar was hij van mening dat dit bureau niets met zijn gegevens deed. Daar kan met reden aan worden getwijfeld. Het is eerder zo geweest dat het Bureau niets met zijn gegevens kon doen, gezien het feit dat de door Evers verstrekte gegevens vaak slechts een kern van waarheid bevatten. Hij claimde persoonlijk twee zenders in beslag te hebben genomen, een bij Beezhold in Dordrecht en de andere in Essen. Die van Beezhold kennen we: hij werd beschreven onder *Van Woerkom* 'Nogmaals Straater en Strauch'. Volgens Evers had Den Burger zich een adres laten ontvallen in Dordrecht op de Toulonschelaan.³¹ Dat zal dan na Den Burgers arrestatie op 7 juni zijn gebeurd, omdat Evers ongeveer drie weken na de bevrijding een inval deed op dit adres. Hij trof er Beezhold aan die aanvankelijk alles ontkende, maar tijdens de ondervraging door Evers toch door de mand viel. Huiszoeking leverde vervolgens ook een zendontvanger op. Beezhold werd met het apparaat overgedragen aan 330 Field Security CI Reserve Detachment. Hij gaf tijdens een verhoor het adres van ene Diks, maar Evers verschaftte daar geen verdere informatie over. De zender in Essen omschreef Evers jammer genoeg ook niet nader, maar daar komen we nog op terug. Verder zou hij de Field Security aanwijzingen hebben verstrekt die zouden hebben geleid tot de opsporing en inbeslagname van twee zenders in Zwolle, drie zenders in Apeldoorn en een zender in een klein plaatsje nabij Arnhem. We weten daar verder niets van.

Volgens Evers kwam na 22 september 1944 een beruchte Gestapo-Hauptmann in Dordrecht: een Hauptmann van de Sonderstab OKW die zich uitgaf voor Doktor Cornelius of Doktor Drachus, Van Vloten of Van Dalen. We moeten hierin Hauptmann Doktor Drögsler van FAT 365 herkennen, maar het is slordig hem van de Gestapo en van de Sonderstab OKW te laten zijn. Vanuit de Meldekopf Amsterdam arriveerde hij eind september, begin oktober in Dordrecht om daar een Meldekopf op te richten. Evers vertelde dat Drögsler er prat op ging in de Sovjet-Unie persoonlijk een neef van de Amerikaanse president Roosevelt te hebben neergeschoten. Volgens Evers had Drögsler beweerd dat de Britse geheime dienst een beloning van 20.000 dollar had uitgelooft voor zijn hoofd. Een V-man van Drögsler vertelde dat zijn chef een psychopaat was die teveel dronk.³² Als Drögslers bewering op waarheid berustte, was er inderdaad reden in die tijd veel te drinken.

Via Drögsler was Evers in zijn functie als politieliaison in contact gekomen met V-mannen van de Meldekopf. De belangrijkste daarvan was Louis De Coster alias Ludwig (Luc) De Bakker alias Emile De Bakker alias Guus.³³ In dienst van de Waffen-SS was hij omstreeks februari 1942 zwaar gewond geraakt. Na meerdere malen aan het Oostfront – hij werd er SS-Rottenführer – gekwetst te zijn geraakt werd hij in 1943 afgekeurd.³⁴ Eind 1943 kreeg hij een baantje als dienstleider bij het Nationaal Instituut voor Radio-omroep (Zender Brussel). In september 1944 trok hij met het Duitse leger voor de geallieerden uit naar het noorden en was omstreeks oktober via Gefreiter W.J. Bodens van FAT 365³⁵ bij Drögsler in Dordrecht terechtgekomen. Zijn taak omschreef hij als 'de verbindingswegen naar den vijand op te sporen, de illegale beweging uit te roeien en Duitse deserteurs op te sporen.' Hij moest ook plaatsen verkennen die geschikt waren om linecrossers naar het bevrijde deel van Nederland en naar België te sluisen.

Hij kreeg later hulp van twee Dordtse jongens, Jaap Verschoor alias Pepi en Jackie Proper alias Paul alias Sauber.³⁶ Omdat iemand Proper had beledigd door hem te wijzen op zijn landverraderlijke activiteiten, moest die persoon eens goed bang worden gemaakt. De Coster en de Dordtse V-mannen, alledrie gewapend, probeerden dat te doen door – nadat de deur voor hun neus in het slot was gesmeten – een aantal kogels door die voordeur te jagen. Een zich in het schootsveld bevindende vrouw verloor hierdoor het leven. Allen ontkenden te hebben geschoten, maar de meest waarschijnlijke dader is De Coster gebleken. Aangezien bekend raakte wie de verantwoordelijken waren, moest Drögsler hen de stad uitsturen. Rond 21 december 1944 kwamen ze in Utrecht aan en werden na Kerstmis toegevoegd aan Kossmann, commandant van Meldekopf Amsterdam. Daar werden ze gerekruteerd als linecrosser, waarover onder *Gruppe III, linecrossers en het R-Netz* 'Meldekopf Amsterdam' meer zal worden verteld. Omstreeks februari 1945 werd De Coster toegevoegd aan Meldekopf Rotterdam, waar

³⁰ AMJ CABR, H.M. Evers. Brief dd 24-1-1946 van BNV.

³¹ AMJ CABR, H.M. Evers. Verslag van de "Weerwolf" opgemaakt door Harry Evers, ongedateerd.

³² AMJ CABR, H.M. Evers. PV dd 16-4-1947, verhoor C.J.A.M. Vermeeren.

³³ AMJ CABR, H.M. Evers. PV dd 16-4-1947, verhoor De Coster. \ NA BNV, 3138. BNV-ondervragingsrapport inzake J. Verschoor dd 22-5-1946.

³⁴ NA CABR, 426-157/49. Afschrift brief dd 9-8-1948 van R. De Foy (Veiligheid van den Staat) aan Min van Justitie.

³⁵ NA CABR, 426-157/49. Verklaring dd 10-5-1945 van L.B. De Coster.

³⁶ NA BNV, 3138. BNV-ondervragingsrapport inzake J. Verschoor dd 22-5-1946.

hij, zoals vermeld onder *Gruppe III, linecrossers en het R-Netz 'Boegheim'*, twee verkenningsreizen maakte met Rouwendal junior. Daarna vertrok hij naar Utrecht. Enkele dagen voor de Duitse capitulatie vestigde De Coster zich weer in Dordrecht. Daar kon hij op aanwijzing van Evers op 7 mei 1945 worden gearresteerd; hij deed zich toen voor als een schipper wiens schip door de Duitsers was gevorderd. Die smoes kon worden doorgeprikt en volgens Evers vertelde De Coster over een verborgen zender ten behoeve van de Weerwolf-organisatie. Ook vermeldde hij de kenwoorden om met de daarbij betrokkenen in contact te komen. Dit zal de eerdergenoemde zender in Essen zijn geweest.³⁷ Evers vergezelde De Coster ook naar Rotterdam, waar op diens aanwijzing tevens Rouwendal kon worden gearresteerd. De Coster zelf wist omstreeks half juli te ontsnappen en verdween naar Antwerpen. Hij werd er op 6 augustus gearresteerd en op 17 juni 1946 tot levenslange hechtenis veroordeeld.

Drögsler had in Dordrecht nog een andere V-man in dienst, C.J.A.M Vermeeren alias Charlie Looze, die volgens De Coster als tolk optrad en Drögslers correspondentie verzorgde: allemaal heel onschuldig dus. Vermeeren, die in Roosendaal enige tijd journalist was geweest bij het weekblad *De Groene Roosendaler*, vermeldde we al onder *Van Woerkom 'Strauchs vissersvloot'* in samenhang met door B. Joppe gepleegd verraad. Vermeeren maakte de capitulatie mee in Alkmaar.

Evers vertelde op uitnodiging van Drögsler in Driebergen Kiesewetter alias Bonofacius, Leutnant Kisker alias Kardinal, Leutnant Wolff en Kossmann te hebben ontmoet. Er werd toen gesproken over naoorlogse activiteiten en over de Weerwolf-organisatie. Het lijkt er echter alleszins op dat in werkelijkheid hooguit is gesproken over R-Netz-agenten met een inlichtingentaak. Kort na de oorlog was de Weerwolf een intrigerend onderwerp van gesprek en meer dan dat is het in Nederland ook niet geworden. Dat in tegenstelling tot in Duitsland, waar wel degelijk Werwolf-activiteiten zijn ontplooid.³⁸ Evers' laatste ontmoeting met Drögsler vond plaats in maart 1945 te Utrecht, waarbij Drögsler vertelde op bevel uit Berlijn naar het front in Hongarije te moeten gaan.

Omdat Evers in zijn functie bij de Politieke Politie iets te gedegen had gewerkt, werd hij uiteindelijk op 24 maart 1950 veroordeeld tot drie jaar en zes maanden. In verband met die strafmaat was hij twee weken daarvoor al vrijgelaten.

Na dit incomplete panorama van Abwehr III-activiteiten kunnen we gelukkig weer terugkeren tot de R-Netz-agenten van FAK 60 M.

Boes en Lourens

Tijdens de geallieerde luchtlandingen midden september 1944 bij Arnhem moesten alle leden van de Germaansche SS zich in opdracht van hun leider J.H.K. Feldmeijer melden bij hun Standart-kwartier om ingezet te kunnen worden.³⁹ Gerrit Lourens had daar weinig zin in. In juli 1940 was hij lid van de NSB geworden en hij was eind december 1940 in dienst getreden bij de Waffen-SS. Hij raakte in augustus 1943 aan het Oostfront zwaar gewond en keerde naar Nederland terug. Voor zijn frontdienst kreeg hij het IJzeren Kruis II, het Sturmabzeichen en het Verwundetenaabzeichen. Hij had zoals gezegd geen zin bij Arnhem te gaan vechten en hij kwam te Groningen in contact met Klaas Boes van de Waffen-SS. Boes vertelde Lourens dat hij moest proberen bij de dienst te komen waar Boes bij was ingedeeld. Lourens kreeg het adres Verlengde Heereweg 189 op. Hij maakte er kennis met Röpke die hem vertelde dat hij in dienst kon komen als leerling-seiner. Feldmeijer weigerde echter Lourens te laten gaan; pas eind september lukte het hem zich bij Röpke te melden. Op de Dienststelle daar kwam hij Boes weer tegen en de volgende anderen: Kroonenburg, Van Laer, Vos, Den Burger, Kombrink, Copier en Bauland. Op de laatste twee na werden ze vervolgens naar Laukenmühle gebracht.

Bauland, Den Burger en Kombrink hebben we al behandeld. Over Boes alias Mulder kan niet veel worden gezegd, behalve dat in 1947 zijn opsporing, aanhouding en voorgeleiding werd verzocht en dat er sindsdien niets meer van hem werd vernomen.⁴⁰

De kampcommandant in Laukenmühle Pinz vertelde hun dat het de bedoeling was hen binnen acht à negen weken op te leiden tot R-Netz-agent. Lourens, hij kreeg er het alias Bob Verstraaten, bracht naar voren dat bij hem, net als bij Boes, Kombrink en Vos, een bloedgroepteken onder de linkerarm was getatoeëerd. Dit zou hen kunnen verraden, als ze na de oorlog anoniem hun werk moesten doen. Daar was een oplossing voor in de vorm van een arts in Bad Ems. Die bracht twee kleine druppeltjes lost, een inbrandend gif, op de tatoeage aan en verbond de plek daarna. De dag erop kregen ze daar zo'n brandende pijn, dat ze geen lessen meer konden volgen. De plek ging bij Lourens en Boes zelfs zo erg rotten dat ze naar het ziekenhuis in Bad Ems werden ge-

³⁷ De Coster omschreef die zender als te zijn ingebouwd tussen enkele muren in een achterkeuken van Hotel de Valk te Essen aan de Nederlands-Belgische grens. Dit moet het apparaat zijn geweest van H. Van Meldert, wiens vader eigenaar was van Hotel De Valk te Heide nabij Kalmthout. NARA RG226 E119A B3 F72. Rapport inzake G.A. Bayot, ongedateerd, van G.H. Varney (104 SCI Unit).

³⁸ Zie voor de Duitse Werwolf-organisatie: Perry Biddiscombe: *Werwolf!: the history of the National Socialist Guerrilla movement 1944-1946*. Cardiff, University of Wales Press, 1998.

³⁹ AMJ CABR, G. Lourens. Afschrift BNV-onderzoekingsrapport inzake Lourens dd 25-2-1946; afschrift BNV-PV dd 15-5-1946, verhoor Lourens.

⁴⁰ AMJ CABR, K. Boes.

bracht; ze bleven er twee weken. Bij Lourens mislukte de ‘operatie’ uiteindelijk: hij kreeg er alleen een groot litteken bij. Eind maart werden de kampen in Welterode en Laukenmühle ontruimd. Vos en Lourens kwamen na vele omzwervingen in Hamburg aan, waar ze met moeite in contact konden komen met Major Korseck die in het verleden het kamp in Laukenmühle diverse malen had bezocht. Korseck verbleef op de Dienststelle Nordpol in het dorpje Sasel in de buurt van Hamburg; daar werden jongens van de Hitlerjugend opgeleid, vermoedelijk tot linecrosser.⁴¹ Lourens en Vos woonden er in een Lager, waar zich Hitlerjugend bevond. In Sasel kwamen ze ook Gemmeke tegen, al wisten ze waarschijnlijk niet dat dit de bekende Gemmeke van de uniformsmokkel was; hij was kennelijk een kennis van Korseck.⁴² In de buurt van Sasel kwam Lourens een andere kennis van Korseck tegen: SS-Hauptsturmführer A.F. Grote die we al vermeldden onder *Het R-Netz in Nederland* ‘Tonneman, Fruin en Van Hoof’.⁴³

Na de capitulatie bleven Lourens en Vos in Duitsland. Ze hadden burgerkleding gekregen en papieren die aantoonde dat ze in Duitsland werkzaam waren geweest, maar toch durfden ze nog niet naar Nederland terug. Lourens waagde het eind september 1945 terug te komen en gaf zich aan als SS-man; hij werd op 9 oktober aangehouden.⁴⁴ Op 13 januari 1947 werd hij wegens doodslag veroordeeld tot twaalf jaar gevangenisstraf, door te brengen in een rijkswerkinrichting, waarbij rekening werd gehouden met een verminderde toerekeningsvatbaarheid. De R-Netz-zaak werd geseponneerd.

Vos, Kroonenburg en Van Laer

Net als Lourens moest ook J. Vos zich gaan melden conform Feldmeijers opdracht.⁴⁵ Vos, een boekhouder van beroep, was in mei 1941 lid geworden van de NSB en in november van dat jaar aangesteld bij het doorgangslager Amersfoort.⁴⁶ In juli 1943 werd hij lid van de Germaansche SS. In september 1944 bracht hij bij Feldmeijer naar voren dat hij nooit in militaire dienst was geweest en beter in een administratieve functie te werk kon worden gesteld. Feldmeijer verwees hem net als Lourens naar de Dienststelle in Groningen. Vos’ kennis Kroonenburg mocht meegaan.

A. Kroonenburg was in juni 1940 lid geworden van de NSB.⁴⁷ In januari 1941 kwam hij als magazijn- en kantoorbediende in dienst bij de Wehrmachtsbezirksverwaltung, zeg maar een districtsadministratiekantoor van de Wehrmacht, in Amsterdam. In november 1943 ging hij als kantoorbediende bij het Marine Artillerie Arsenaal in Amersfoort werken. In die stad leerde hij Vos kennen en in oktober 1944 brachten ze dan een bezoek aan Groningen.

Na terugkomst in Amersfoort vertelde Kroonenburg over wat hij daar van Weisheit gehoord had aan zijn kennis B. van Laer en deze besloot mee te doen. Van Laer, die in 1934 lid was geworden van de NSB, had voor de inval een autorijschool.⁴⁸ Omdat hij daarna geen benzine voor zijn school meer kopen kon, werd hij chauffeur bij het Landeschutzbataljon. Na enkele andere baantjes kwam hij in april 1943 bij het Marine Artillerie Arsenaal in Amersfoort terecht. Eind oktober 1944 reden Van Laer en Kroonenburg naar Groningen. In november vinden we ze dan terug in Laukenmühle. Vos kreeg er het alias Jan Smit, Kroonenburg werd Klomp en Van Laer werd omgedoopt tot Bouwman. Eerder werd al verteld dat Lourens en Vos na de capitulatie oorspronkelijk in Duitsland bleven en dat Lourens in het najaar van 1945 toch naar Nederland terugkeerde. Ook Vos meldde zich uiteindelijk op 29 oktober 1945 in Nederland. Op 25 april 1947 werd hij wegens hulpverlening aan de vijand en wegens het in dienst treden van een vreemde krijgsmacht veroordeeld tot zes jaar gevangenisstraf.

Kroonenburg werd op 22 februari 1945 met Van Laer en Den Burger op transport gesteld naar Goor. De laatste werd vervolgens door Röpke naar Amsterdam gebracht. Kroonenburg en Van Laer werden in Doetinchem gestationeerd; op 4 maart werden ze daar met twee zendontvangers heengebracht. Van Laer, die het seinen niet onder

⁴¹ AMJ CABR, J. Vos. Afschrift BNV-ondervragingsrapport inzake Vos dd 26-2-1946.

⁴² Gemmeke heeft kennelijk ook gefungeerd als rekruteur van linecrossers. Zijn naam kwam naar voren in de rekrutering van accountant Daniël Jooze die eind november 1940 lid van de NSB was geworden. Gemmeke bracht Jooze in contact met een Leutnant Folmer. In maart 1945 werd Jooze naar de Veerallee 21 in Zwolle gebracht, waar Leutnant Korn hem onderrichtte in de herkenning van geallieerde legeronderdelen. Korn, een alias van Konoschka, was werkzaam voor FAT 222 en moet hebben behoord tot Einheit Martin, een agentenschool voor alle FATs van FAK 213. Jooze werd in de nacht van 3 op 4 april 1945 door Leutnant Marlon bij Hank per boot overgezet naar Heeswijk (?). Zijn opdracht was het verkennen van de dislokatie van geallieerde legeronderdelen in Breda en Roosendaal; de afspraak was dat hij per kano in de periode 14-17 april zou terugkeren. Hij liet zich voorbij de linies meteen arresteren en vertelde over zijn intentie slechts zijn vrouw en kinderen te Bergen op Zoom te willen opzoeken. NA CABR, 111648-27050. PV inzake D. Jooze dd 17-7-1946; NSB-cartotheekkaart.

⁴³ Grote had zich in juli 1941 aangemeld bij het Legioen Nederland. In december 1942 vertelde hij een kennis van zijn vrouw, E. de Jongh Swemer, dat hij met de SS aan het Oostfront had gevochten, Hauptsturmführer was en lid van de Nederlandsche Oost-Compagnie. AMJ CABR, A.F. Grote. PV dd 3-5-1948, verhoor Grote. NA BNV, 2860. BNV-ondervragingsrapport inzake E. de Jongh Swemer, ongedateerd.

⁴⁴ AMJ CABR, G. Lourens. PV van aanhouding en inbewaringstelling dd 10-10-1945.

⁴⁵ AMJ CABR, J. Vos. Afschrift BNV-ondervragingsrapport inzake Vos dd 26-2-1946; afschrift BNV-PV dd 27-5-1946, verhoor Vos.

⁴⁶ AMJ CABR, J. Vos. Vragenlijst Leider Storm dd 26-2-1943 (stamboekno 146311).

⁴⁷ AMJ CABR, A. Kroonenburg. Afschrift BNV-ondervragingsrapport inzake Kroonenburg dd 27-2-1946; afschrift BNV-PV dd 14-5-1946, verhoor Kroonenburg; NSB-formulier (stamboekno 103688).

⁴⁸ AMJ CABR, B. van Laer. Afschrift BNV-ondervragingsrapport inzake Van Laer dd 27-2-1946; afschrift BNV-PV dd 13-5-1946, verhoor Van Laer; NSB-kaartje (stamboekno 34834).

de knie had gekregen, zou gaan optreden als verkenner; Kroonenburg zou onder de codenaam Reder gaan seinen.⁴⁹ Omstreeks 22 maart werd het pand waarin ze woonden door een bombardement vernield en moesten ze verhuizen naar een boerderij, eveneens aan de Keppelschenweg. Daar kregen ze er genoeg van en probeerden ondanks Schuchmanns verbod naar Amersfoort te komen. Doetinchem werd op 1 april bevrijd. Op 7 april laadden ze hun zendontvangers, wapens en levensmiddelen op fietsen en vertrokken. Ongeveer een halve kilometer verderop werden ze door drie gewapende burgers aangehouden en overgebracht naar het bureau van de Binnenlandse Strijdkrachten in Doetinchem. Alles werd in beslag genomen, ook de 10.000 gulden die ze samen hadden ontvangen.

Kroonenburg werd op 18 november 1946 tot een jaar en negen maanden internering veroordeeld wegens zijn NSB-lidmaatschap en werkzaam te zijn geweest voor de vijand. De R-Netz-zaak werd geseponeerd. Vergeleken daarmee is het vonnis inzake Van Laer opvallend. In een brief dd 3 februari 1949 klaagde hij over de duur van zijn detentie. Zijn maat Kroonenburg was op 7 januari 1947 na een detentie van 21 maanden vrijgelaten, terwijl hijzelf na een detentie van 46 maanden nog steeds op berechting wachtte. Van Laer werd spoedig na zijn brief, op 20 mei 1949, wegens zijn R-Netz-activiteiten tot vijf jaar gevangenisstraf veroordeeld. Toch is voorzichtigheid geboden bij het vergelijken van de duur van straffen, omdat andere factoren een rol kunnen hebben gespeeld. Mensen kunnen bijvoorbeeld als lid van de politie een laakbare rol hebben gespeeld bij het arresteren van landgenoten.

Kamp, Postema en Velterop

Harm Kamp had op 17-jarige leeftijd vrijwillig getekend voor dienst bij de Koninklijke marine.⁵⁰ Twee jaar later, in mei 1940, verdedigde hij als marinier 3 de Maasbrug in Rotterdam, waarbij hij gewond raakte. In september 1940 werd hij uit het ziekenhuis ontslagen, waarna hij tot maart 1941 op wachtgeld stond. Daarna volgde hij tot maart 1942 een opleiding in Schalkhaar. Na diensten bij de Staatspolitie kreeg hij, net als de al genoemde Den Burger, in september de keus: indeling bij de Ordnungspolizei of voor de arbeidsinzet naar Duitsland. Hij verkoos in Nederland te blijven. Medio december 1944 werd hij met Velterop en Postema op het bureau van Kamps commandant in Groningen geroepen en daar voorgesteld aan Röpke. Die vroeg hen of ze naar zijn dienst wilden worden overgeplaatst. Dat wilden ze wel. Met ingang van 15 december 1944 werden ze uit de dienst van de Duitse politie ontslagen en op dezelfde datum ingedeeld bij de Kriegsmarine.⁵¹

T. Postema had door tussenkomst van de Arbeidsbeurs te Groningen in de periode juli tot december 1940 bij een ijzergieterij in Berlijn gewerkt.⁵² In mei 1941 werd hij lid van de NSB en in november 1942 ging hij naar de politie-opleiding in Schalkhaar.⁵³ Net als Kamp koos hij in september 1944 voor de Ordnungspolizei.

J.G. Velterop werd in mei 1941 lid van de NSB en in augustus van dat jaar ging hij naar de politieschool in Schalkhaar.⁵⁴ Evenals Kamp en Postema had hij in september 1944 verkozen in Nederland te blijven.

Op 19 december 1944 werden ze gedrieën naar Goor gebracht, waar ze ene Cornelissen ontmoetten; in werkelijkheid was dat Copier. Kamp, Postema en een Duitse soldaat kregen op 1 januari 1945 opdracht een zendontvanger via Groningen naar Flensburg te brengen. Daar werd het apparaat aan boord van een marinevaartuig gebracht. De naam van het schip is onbekend, maar dit alles past geheel in hetgeen we eerder schreven over Unternehmen Mercator IV en de Passim in Flensburg. Kamp en Postema werden daarna in Groningen ondergebracht. Hun seinopleiding – gegeven door Gefreiter Legatus⁵⁵ – begon pas ongeveer medio februari 1945 in een woning aan de Rijksweg nummer 83 in Haren en duurde tot eind maart.⁵⁶

Kamp, codenaam Otto, werd niet meer ingezet, omdat er geen zendontvanger beschikbaar was.⁵⁷ Hij werd op 1 mei gearresteerd en op 21 mei 1948 tot drie jaar en zes maanden internering veroordeeld wegens zijn activiteiten bij de Ordnungspolizei en bij FAK 60 M. Hij werd op 10 september 1948 vrijgelaten.

Postema trok in bij zijn zuster in Franeker; daar werd op 15 april 1945 een zendontvanger gebracht. Zijn codenaam werd Klaas.⁵⁸ Twee dagen later werd hij op verdenking van NSB-lidmaatschap door de Binnenlandse

⁴⁹ NARA RG226 E119A B42 F1208. Nota (Top Secret 'U') inzake Schuchmann, ongedateerd.

⁵⁰ AMJ CABR, H. Kamp. Afschrift BNV-onderzoekingsrapport inzake Kamp dd 27-4-1946; afschrift BNV-PV dd 21-5-1946, verhoor Kamp.

⁵¹ AMJ CABR, T. Postema. Afschrift brief dd 9-3-1945 van Gewestelijk Politiepresident.

⁵² AMJ CABR, T. Postema. Afschrift BNV-onderzoekingsrapport inzake Postema dd 27-4-1946; afschrift BNV-PV dd 15-5-1946, verhoor Postema.

⁵³ AMJ CABR, T. Postema. Fotokopie Politie-opleidingsbataljon-formulier (stamboekno 149369).

⁵⁴ AMJ CABR, J.G. Velterop. Afschrift BNV-PV dd 21-5-1946, verhoor Velterop; stamkaart Nederlandsche SS (stamboekno 146881).

⁵⁵ NA BNV, 3394. BNV-onderzoekingsrapport inzake J.G. Velterop dd 29-4-1946.

⁵⁶ Postema ontmoette daar nog ene Leutnant Kantnick of Kentnick die zijn hele leven in Spanje had gewoond. Hij was daar lange tijd werkzaam bij het Duitse consulaat te Vigo. Zijn vader was een tijdlang Duitse ambassadeur te Barcelona geweest. Kentnick was per vliegtuig vanuit Barcelona te Bremen aangekomen en moest in Groningen zijn seinvaardigheid ophalen in het kader van een missie. Verdere bijzonderheden zijn onbekend. AMJ CABR, T. Postema. Afschrift BNV-onderzoekingsrapport inzake Postema dd 27-4-1946.

⁵⁷ NARA RG226 E119A B42 F1208. CI War Room report inzake Schuchmann dd 1-12-1945.

⁵⁸ NARA RG226 E119A B42 F1208. Nota (Top Secret 'U') inzake Schuchmann, ongedateerd.

Strijdkrachten gearresteerd. Op eigen verzoek werd hij overgebracht naar 20 Field Security Section, waar hij over zijn R-Netz-agentenopleiding vertelde. Daarna kon zijn zendontvanger in beslag worden genomen. Over zijn code vertelde hij dat dit de allerlaatste bij de Duitse spionagedienst in gebruik zijnde code was en van 26 februari 1945 dateerde. Het was een combinatie van twee codes die vroeger onafhankelijk van elkaar werden gebruikt, namelijk de 26-lettercode en de 31-lettercode. Zijn sleutelzinnen waren 'Kleine potjes hebben ook ooren' en 'Zooals de ouden zongen piepen de jong'. Postema werd op 28 februari 1948 terzake van hulpverlening aan de vijand en het treden in vreemde krijgsdienst veroordeeld tot vijf jaar gevangenisstraf.

Velterop kreeg op 3 april 1945 twee zendontvangers, 5.000 gulden en wat levensmiddelen. Even buiten Zwolle, de stad van zijn stationering, werden de toestellen in munitiekisten verpakt begraven. Hij kwam in een pension in Zwolle te wonen, maar uitgezonden heeft hij niet meer. Zwolle werd 14 april bevrijd en de dag erop werd hij door de Binnenlandse Strijdkrachten gearresteerd op verdenking van tot de Landwacht te hebben behoord. De zendontvangers werden op Velterops aanwijzing pas in maart 1946 opgegraven. Bij de toestellen was het volgende aanwezig: twee seinsleutels, twee hoofdtelefoons, antennendraad, tabellen met roep- en ontvangletters, handleiding voor de toestellen, een handwijzer voor de frequenties, vier kristallen, vier Daimon anodebatterijen, zes kleinere batterijen, koperdraad, kabeltjes en enkele reserve radiobuizen. Het moet voor verbalisant C. Beentjes van het Bureau Nationale Veiligheid aardig zijn geweest dit resultaat nog in maart 1946 te kunnen boeken. Hij had van zijn chef M. de Meijer opdracht gekregen het onderzoek inzake FAK 60 M te verrichten. Op 11 mei 1949 werd Velterop veroordeeld tot negen jaar gevangenisstraf. Bij Koninklijk besluit van 14 juli 1950, nummer 84, werd die straf met een jaar verminderd.

Post

Onder 'Den Burger' viel de naam van B.C.A. van den Oever als reisgenoot van Röpke. Bep van den Oever was in de periode 1933 tot omstreeks 1938 lid van de NSB geweest.⁵⁹ Hij had bedankt, omdat hij loods werd in Rotterdam.⁶⁰ Na diverse baantjes richtte hij in oktober 1941 de firma B.C.A. van den Oever & Co op die zich toelagde op het uitvoeren van slooptransporten in binnen- en buitenland.⁶¹ Van den Oever hield zich bezig met het uitbetalen van lonen en het werven van nieuw personeel voor de Kriegsmarine. Daartoe werd een bijkantoor geopend te Saint-Malo in Bretagne, Frankrijk. Ter beveiliging daarvan werd onder leiding van Beps broer Feiko P. van den Oever een Wachkommando Süd-West opgericht.⁶² Zo'n dertig man bewaakten daar havenwerken en opslagplaatsen.⁶³ Beps broer was bij de Waffen-SS gegaan, ingezet op het Oostfront en twee keer gewond geraakt.⁶⁴ In maart 1943 kreeg hij met de rang van SS-Rottenführer ontslag; hij had toen onder andere het IJzeren Kruis II en het Verwundetenaabzeichen in zilver.⁶⁵ Na de invasie werd het bijkantoor opgeheven en trad Feiko als scheepvaartinspecteur bij zijn broer in dienst.

In augustus 1944 kreeg Bep bezoek van Weisheit met de vraag of hij marconisten kon werven. Bep dacht toen aan L.J. Post; hij had hem in 1931 op de Zeevaartschool leren kennen en was met hem bevriend gebleven.⁶⁶ In september 1944 werd Leen Post ontslagen bij het Rijkssloodswezen en hij vertelde Bep zonder werk te zitten.⁶⁷ Bep vertelde hem dat de Duitsers dachten dat ze onder andere Rotterdam zouden moeten prijsgeven en dat Bep gevraagd was of hij mensen wist die genegen waren berichten omtrent geallieerde objecten, scheepvaartroutes en dergelijke aan de Duitsers over te seinen, als die daar weg waren.⁶⁸ Hij stelde Post voor dat werk te gaan doen en de illegaliteit daarover in te lichten, omdat Bep na de oorlog wel een plusje kon gebruiken. Leen stemde toe en werd in november voorgesteld aan Weisheit en aan Würst alias Wiggers. Würst verbleef toen in het Erasmushuis aan de Coolsingel in Rotterdam, waar op de vierde etage een kamer met wachtkamer was gehuurd.⁶⁹ Hij zou er met apparaten waaronder een zendontvanger tot enkele maanden voor de bevrijding gebruik van blijven maken. Het is onduidelijk of Post op zijn oude adres al een zendontvanger kreeg; in elk geval kreeg hij, toen hij op 20 januari 1945 naar een via Beps broer verkregen woning in Schiebroek verhuisde, twee door Würst gebrachte zendontvangers en een antenne.⁷⁰ Zijn codenaam werd Pilot.⁷¹ Ook kreeg hij op een gegeven

⁵⁹ AMJ CABR, H.M. Evers. BNV-PV dd 17-5-1946, verhoor B.C.A. van den Oever.

⁶⁰ AMJ CABR, B.C.A. van den Oever. Rapport inzake B.C.A. van den Oever dd 10-6-1945.

⁶¹ AMJ CABR, B.C.A. van den Oever. Gegevens Handelsregister.

⁶² AMJ CABR, F.P. van den Oever. PV dd 19-10-1946, verhoor F.P. van den Oever.

⁶³ AMJ CABR, H.M. Evers. BNV-PV dd 16-5-1946, verhoor F.P. van den Oever. Tot het Wachkommando behoorde J. Klekamp, volgens Elfferich (in *Rotterdam werd verraden*, p. 154) een kameraad van P.C. Bakker, de eerder vermelde spion van Schiebroek.

⁶⁴ AMJ CABR, F.P. van den Oever. PV dd 30-1-1946, verhoor F.P. van den Oever.

⁶⁵ AMJ CABR, F.P. van den Oever. Stafstamkaart Nederlandsche SS.

⁶⁶ AMJ CABR, H.M. Evers. BNV-PV dd 25-6-1946, verhoor B.C.A. van den Oever.

⁶⁷ AMJ CABR, H.M. Evers. BNV-PV dd 25-6-1946, verhoor H.C. Beck.

⁶⁸ AMJ CABR, H.M. Evers. BNV-PV dd 25-6-1946, verhoor L.J. Post.

⁶⁹ AMJ CABR, B.C.A. van den Oever. BNV-verhoor inzake B.C.A. van den Oever dd 3-4-1946, verhoor W.J.H. Ratering.

⁷⁰ In een brief dd 15-6-1948 verklaarde Post in november 1944 een radio ontvangzendapparaat te hebben ontvangen. AMJ CABR, B.C.A. van den Oever.

⁷¹ NARA RG226 E119A B42 F1208. Nota (Top Secret 'U') inzake Schuchmann, ongedateerd.

moment twee koffers met levensmiddelen, 800 kilo (in die tijd kostbare) antraciet en plusminus 13.000 gulden. Hij vertelde zijn broer J.J. Post die in de illegaliteit actief was over zijn bezigheden als R-Netz-agent. Hij onderhield draadloos contact met Groningen tot de Duitse troepen in die stad op 16 april capituleerden.⁷² Leen Posts zaak werd geseponerd.

Bep en Feiko van den Oever raakten nog betrokken bij een poging van Schuchmann in december 1944 om een schip met proviand, volgens Feiko dertig ton boter,⁷³ naar Duitse troepen te varen die in Duinkerken over land door geallieerde troepen waren ingesloten. Feiko werd daartoe aangesteld als Oberleutnant van de Kriegsmarine, maar uiteindelijk koos Schuchmann voor een andere kapitein.⁷⁴ De logger werd overigens ter hoogte van Oostende door de Britten overmeesterd en in beslag genomen.⁷⁵ Al op 12 januari 1945 werd uitgebreid getelegrafeerd over deze operatie met de codenaam Westerswald en het is goed mogelijk dat tijdige ontcijfering deze overmeestering heeft bevorderd.⁷⁶

B.C.A. van den Oever was in december 1944 verhuisd naar Hoogezand, waar hij in verband met zijn FAK 60 M-activiteiten op 14 april 1945 werd aangehouden.⁷⁷ Op 18 maart 1948 werd besloten tot zijn voorwaardelijke buitenvervolginstelling, maar op 27 mei 1949 werd hij tot zes jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens hulpverlening aan de vijand.⁷⁸ Bij ministerieel besluit van 29 juni 1949 werd hij voorwaardelijk in vrijheid gesteld.⁷⁹

F.P. van den Oever trok op 14 april 1945 naar Hoogezand, waar hij diezelfde dag nog werd gearresteerd. Hij werd op 20 mei 1949 tot acht jaar gevangenisstraf veroordeeld; bij Koninklijk besluit van 19 september 1950, nummer 47, werd het nog niet uitgezeten deel van zijn straf kwijtgescholden.

Copier en Ham

Rest ons terug te komen op Copier die we al noemden onder 'Bauland' en 'Kamp, Postema en Velterop'. Willem Copier werkte na de HBS te hebben doorlopen als corrector en later als verslaggever bij het dagblad *Het Centrum* te Utrecht.⁸⁰ In 1938 richtte hij in Best een firma op, een boek- en kunsthandel tevens reclamebureau, onder de naam Uitgeverij De Valk; hij ging ook het weekblad *Onze Courant* uitgeven. Na de inval rendeerde zijn bedrijf minder en hij hief het in 1941 op. In november van dat jaar kreeg hij een baantje bij de distributiedienst in Eindhoven.⁸¹ Medio juli 1942 werd hij in de gemeente Emmen bij de distributiedienst aangesteld als chef van de afdeling interne controle.⁸² In 1934 of 1935 was hij ongeveer een half jaar lid van de NSB geweest en na zijn aanstelling in Emmen werd hij op 22 juli 1942 opnieuw lid.⁸³ Het lukte hem vervolgens op 24 juni 1943 directeur te worden van de distributiedienst van de gemeente Groningen.⁸⁴

Medio oktober 1944 kreeg hij bezoek van Röpke, die hij nog niet kende. Copier achtte het mogelijk dat Röpke aan zijn naam was gekomen doordat Copier zich na de Duitse aanval op de Sovjet-Unie als Kriegberichter voor het Oostfront had aangemeld; hij werd toen afgekeurd.⁸⁵ Volgens Copier vroeg Röpke hem of hij bereid was in Rotterdam te gaan wonen; hij moest zich daar dan voordoen als een onderduiker en een anti-Duitse indruk wekken. Copier stemde toe en werd op 10 november 1944 door Röpke en Würst naar Rotterdam gebracht. Röpke huurde er in het Erasmushuis aan de Coolingsingel twee kamers en nam daar zijn intrek. Copier kreeg 10.000 gulden en moest zelf voor onderdak zorgen. Hij kreeg een kamer te pakken in een huis op de 's-Graven-dijkwal; hij stelde zich er voor als Van Jugteren en betaalde twee maanden vooruit.⁸⁶ Hij vertelde de verhuurster in Rotterdam een café of boekhandel te willen overnemen; later vertelde hij haar zijn echte naam. Van Würst kreeg hij iedere dag seinles in het Erasmushuis. Op zijn kamer had hij nog een apparaat, waarschijnlijk een

⁷² Post had van Würst de roepletters gekregen van een oefenzendstation in een bunker aan het Westplein in Rotterdam, maar het is hem nooit gelukt daarmee een verbinding tot stand te brengen.

⁷³ Volgens Schuchmann waren het '14 tons of butter in casks'. TNA KV 2/1491, 73a. CI War Room report inzake Schuchmann dd 1-12-1945.

⁷⁴ In een telegram van 27-2-1945 is te lezen dat SS-Obersturmführer Feiko van der Oever de laatste drie maanden 'as chief V-Mann' had gewerkt. TNA KV 2/1491, 25f. ISOS-berichten inzake Schuchmann, p. 13.

⁷⁵ Op 20-2-1945 legde Schuchmann uit dat opblazen van het schip zinloos zou zijn geweest, omdat de vracht boter het schip drijvende zou hebben gehouden. TNA KV 2/1491, 25f. ISOS-berichten inzake Schuchmann, p. 12a.

⁷⁶ TNA KV 2/1491, 25f. ISOS-berichten inzake Schuchmann, p. 9a.

⁷⁷ AMJ CABR, B.C.A. van den Oever. BNV-verhoor dd 3-4-1946 inzake B.C.A. van den Oever.

⁷⁸ AMJ CABR. Sententiekaart.

⁷⁹ Zie voor B.C.A. van den Oever bijvoorbeeld ook: Elfferich, *Rotterdam werd verraden*, p. 155, 244-246.

⁸⁰ AMJ CABR, W. Copier. BNV-PV dd 25-3-1946, verhoor Copier; PV dd 7-4-1948, verhoor Copier.

⁸¹ AMJ CABR, W. Copier. Brief dd 4-11-1941 van gemeente Eindhoven.

⁸² AMJ CABR, W. Copier. Brief dd 26-6-1942 van Distributiedienst Emmen.

⁸³ AMJ CABR, W. Copier. PV dd 17-9-1947, verhoor Copier (stamboekno 018003).

⁸⁴ AMJ CABR, W. Copier. Brief dd 7-6-1943 van gemeente Groningen.

⁸⁵ In een ander verhoor vertelde Copier na zijn indiensttreding bij het FAK door Röpke te zijn gevraagd naar aspirant-agenten. 'Ik heb dit telefonisch aan Bauland gevraagd, waarvan ik meen dat dit in de tweede week van October 1944 is geweest.' AMJ CABR, W. Copier. BNV-PV dd 4-6-1946, verhoor Copier.

⁸⁶ AMJ CABR, H.M. Evers. BNV-PV dd 25-3-1946, verhoor J. de Graaff.

oefenzoemer. Begin december kreeg hij bezoek van Schuchmann die hem vroeg een andere opdracht te aanvaarden. Copier kwam waarschijnlijk vrij voor andere taken, omdat Schuchmann toen over een andere R-Netz-agent in Rotterdam beschikte: L.J. Post. Copier stemde toe en verliet de stad kort na 5 december. Hij werd naar Goor gebracht, waar hij tot 1 januari 1945 seinles kreeg. Op die dag reed Schuchmann hem voor alweer een andere opdracht naar Weilbach in Duitsland. Daar kreeg hij de details te horen: nadat hij boven België zou zijn gear parachuteerd, moest hij gaan berichten over Antwerpen. In Weilbach maakte hij kennis met ene Ham die naar eigen zeggen al ruim vier jaar aan het FAK was verbonden. Omdat hij zich zou gaan voordoen als handelaar in juwelen – hij kreeg daartoe een gouden doosje met daarin twee met briljanten bezette damesringen – werd zijn persoonsbewijs aangepast. Als beroep werd vermeld ‘Handelaar (juwelier)’ en zijn adres werd Julianastraat 3 te Eindhoven. Hij kreeg geen training in parachutespringen. De enige raad die hij zou hebben gekregen was zijn knieën opgetrokken te houden. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij in werkelijkheid te horen gekregen de benen licht gebogen en de voeten bij elkaar te houden.

Op 23 januari 1945 stapten Copier en Ham in een vliegtuig van Kommando Olga in de buurt van Frankfurt. Copier kreeg een groot pak mee, waarin een zendontvanger, geld en kledingstukken zaten.⁸⁷ Het grote pak werd in de buurt van Antwerpen uitgeworpen, maar bleef aan het vliegtuig haken. Toen was het de beurt aan Copier. Hij landde omstreeks half negen ’s avonds in Oelegem, zo’n dertig kilometer ten oosten van Antwerpen.⁸⁸

Een inwoner van Oelegem had Copiers sprong opgemerkt en liep naar de vermoedelijke plaats van landing. Hij zag een man in burgerkleding die langzaam in de richting van Zandhoven liep. Copier beantwoordde de vraag of hij een parachutist was positief. Hij liep met de man mee naar zijn huis, onderweg zijn pistool ontladend. Hij gooide de patroon en de patroonhouder weg en hij verscheurde een stuk papier, waarna hij de snippers in de sneeuw aan de kant van de weg stopte. Later bleek dat het stuk papier de roepletters van hemzelf en van de centrale vermeldde. De konstabel werd gewaarschuwd en Copier werd aangehouden. Fouillering leverde de ringen, 10.030 gulden, 50 Engelse ponden en 300 Amerikaanse dollars op. Het geld en de sieraden kwamen later bij het Bureau Nationale Veiligheid terecht en werden bij een bank gedeponerd. Tijdens de verhoren hoorde Copier dat Ham zijn sprong niet had overleefd.

Op 20 mei 1949 werd Copier voor zijn FAK 60 M-activiteiten tot zeven jaar gevangenisstraf veroordeeld. Bij beschikking van 24 augustus 1949 werd hij voorwaardelijk in vrijheid gesteld.⁸⁹

In het bovenstaande hebben we veertien agenten van FAK 60 M behandeld die een seinopleiding hadden gevolgd of er mee bezig waren. Van hen werden er acht gestationeerd: Bauland, De Burger, Van Pelt, Kroonenburg, Van Laer, Postema, Velterop en Post. Van deze acht vielen er twee af, 25 procent, doordat ze aan de andere kant stonden. De omstandigheden van Boes en Kombrink zijn onbekend gebleven. Copier en Ham vormen een verhaal apart, omdat het geen gewone R-Netz-agenten waren. Hun sprong boven geallieerd terrein was risicovol en hun kans op succes was klein. Vier agenten: Lentz, Lourens, Vos en Kamp werden niet ingezet.

Iets teveel naar het zuiden

In het bovenstaande werd gesteld dat het verhaal van Copier en Ham een uitzondering was, omdat hun kans op succes klein was. Hams dood is niet zozeer een illustratie van dat risico als wel van het feit dat de landing kon worden opgemerkt en de parachutist niet kon terugvallen op eventuele bijval en hulp van een sympathieke bevolking. In de bezette landen konden geallieerde parachutisten uitgaan van een niet vijandige houding van een groot deel der bevolking, maar België was bevrijd en er was geen enkele reden om een parachutist daarna nog te vertrouwen. Daarenboven moest een R-Netz-agent zelf een goed adres vinden. In plaats van een tot in de puntjes voorbereide installatie op een vast adres had de gear parachuteerde agent te maken met meer moeilijkheden om zich te vestigen. Gear parachuteerde sabotage-agenten hadden daar minder last van, omdat zij meer door het land trokken en geen eisen aan hun onderkomen hoefden te stellen. Er zijn overigens weinig R-Netz- of sabotage-agenten per parachute in bevrijd gebied geland, hoogstwaarschijnlijk door een groot gebrek aan vliegtuigen.

In de nacht van 2 op 3 maart 1945 werd een aantal sabotage-agenten gedropt. Een in Duitse handen geraakte Amerikaanse Flying Fortress had opdracht acht agenten boven België te droppen: vijf agenten van SS-Hauptsturmführer Arno Besekow en drie man van FAT 222.⁹⁰ Besekows agenten van het Reichssicherheits-

⁸⁷ In het pak zaten 250 Engelse ponden en 1.700 Amerikaanse dollars.

⁸⁸ AMJ CABR, W. Copier. BNV-PV dd 4-6-1946, bijlage vertaalde verklaring dd 23-1-1945 van H.E. De Swert.

⁸⁹ AMJ CABR. Sententiekaart.

⁹⁰ AMJ CABR, P.A. Hulsman. Rapport ‘Sabotageschool van Den Haag – maart 1944’ dd 27-12-1945 van L. Libert. \ AMJ PolKab, P 763/47. Rapport uit maart 1946 van A.R. van Nes; Camp 030-report no 563/1 dd 31-3-1945; Zaak Sanders, ds 1, no’s 1, 2 en 3. Uit het Frans vertaalde ondervragingsrapporten uit maart 1945. \ Lautenbach, een der agenten, noemde zelfs een aantal van twintig parachutisten.

hauptamt kunnen in dit boek niet worden behandeld, maar het drietal van de FAT wel.⁹¹ De eerste daarvan die het vliegtuig met een parachute verliet was E.D. de Jonge alias Klein. Na zijn arrestatie vertelde hij: 'Ik heb de Lagere School in Winschoten bezocht tot mijn twaalfde jaar en de Muloschool tot mijn veertiende jaar. Daarna ben ik als leerling bij een fietsenreparateur werkzaam geweest. Tot 1939 heb ik gewerkt als employe in dienst van [spatie of weggelaten woorden] en later als hulp-employe bij de spoorwegen.' Daarvoor had hij enigszins raadselachtig en mogelijk verhullend gezegd: 'Ik ben in Juni 1940 veroordeeld of vroeger, en ben 3 weken in Groningen (Nederland) gevangen gezet door de Duitse politie, tengevolge van een aanslag gepleegd op den spoorweg bij mijn woonplaats.' In juni 1940 werd hij lid van de NSB en in november 1941 tevens lid van het Nederlandsch Arbeidsfront. In de periode van januari tot juni 1943 was hij als bewaker bij het concentratiekamp Ommen werkzaam. Toen hij daarna als Oberwachmann op een gegeven moment bij de Ordnungspolizei werd ingedeeld, leerde hij ene Leutnant Bergner kennen. Dit was vrijwel zeker Oberleutnant Alwin Bergner, commandant van FAT 260.⁹² In januari 1945 vroeg Bergner of De Jonge en zijn maat Lautenbach geen zin hadden om ontslag bij de politie te nemen en tot een speciale dienst toe te treden.

Oberwachmeister L. Lautenbach was naar eigen zeggen voor 1939 sympathiserend lid en vanaf de inval lid geweest van de NSB. Ook hij had bij de spoorwegen in Groningen gewerkt. Vanaf mei 1942 had hij dienst gedaan bij de Ordnungspolizei. Samen met De Jonge ging hij op Bergners voorstel in en kreeg bij de Ortskommandantur in Zwolle het adres van Einheit Martin. Deze onder bevel van Leutnant Friedrich Scheuermann staande eenheid was een onderdeel van FAT 222 en fungeerde als agentenschool voor alle FATs van FAK 213. De Jonge en Lautenbach werden daar op 10 februari 1945 ontvangen door Scheuermann alias Schumann die hun vertelde dat ze sabotage moesten gaan plegen in de bevrijde omgeving van Tilburg en Breda. Hij informeerde ook naar andere kameraden die hetzelfde wilden doen. Daarop noemde Lautenbach de naam van Wachmeister A. Cazemier.

Cazemier was afkomstig uit een zeer pro-Duits gezin en hij was in mei 1941 lid van de NSB geworden.⁹³ In 1938 was hij te Assen gaan handelen in levensmiddelen, maar moest dit in mei 1940 opgeven door gebrek aan goederen. Na diverse baantjes werd hij in december 1942 Wachmann in een werkkamp met Nederlandse gevangenen op het terrein van de Union Kraftstoffabrik te Wesseling onder Keulen. Toen dit kamp in februari 1944 werd opgeheven – de fabriek was platgebombardeerd – kreeg hij in Schalkhaar een politieopleiding en werd daarna ingedeeld bij de Ordnungspolizei. Op 16 februari 1945 werd hij door Lautenbach en Oberfeldwebel Gerhard Matusch met de auto naar Einheit Martin gehaald. Lautenbach, hij had het alias Gross of Groot gekregen, en De Jonge hadden toen al enkele dagen van Matusch (alias Marek en Marick) onderricht gekregen in theoretische en praktische sabotage zoals de omgang met springmiddelen, vernieling van spoorwegen, bruggen en transportvoertuigen. Cazemier alias Castner vergezelde hen de volgende dag naar een bos bij Hattem, waar Matusch hen instrueerde in het gebruik van springstof en sabotagemateriaal. Ze konden buiten de lesuren volop wijn en spiritueliën nuttigen.

Eind februari werden ze door Scheuermann per auto via Gramsbergen naar Bad Ems gebracht. Daar kregen ze twee kisten en een koffer met springstof en sabotagemateriaal, zoals ongeveer 150 lonten en 35 kilo 'plastic' oftewel PE2. Ze kregen er ook proviand als brood, vitamines, ham in blik en rum.

Wanneer ze gebrek aan springmiddelen mochten krijgen, kon nog gebruik worden gemaakt van een depot achter een kapel in het gehucht Alphenschedijk tussen Tilburg en Baarle-Nassau. Scheuermann had de ligging ervan alleen aan De Jonge meegedeeld.⁹⁴ Vanuit Bad Ems werden ze naar het vliegveld Esslingen nabij Stuttgart gebracht. Voor hun vertrek omstreeks elf uur 's avonds kregen ze nog pistolen of revolvers – de verklaringen daarover waren tegenstrijdig – en zelfmoordtabletten mee. Reisdocumenten hadden ze niet meegekregen, maar wel geld, waaronder zo'n 900 gulden, om dergelijke papieren op de een of andere manier te kunnen kopen.

Ze zouden worden gedropt op een punt ten zuiden van Breda en daarvandaan moesten ze op weg naar Tilburg alles wat de moeite waard was saboteren. In Tilburg moesten ze in de Kromhoutkazerne een deel van een gebouw laten springen, namelijk het deel waar de geallieerde inlichtingendienst was gevestigd. Meer wisten ze er niet van af – een plattegrond of bouwtekeningen hadden ze niet gezien – en zo wisten ze bijvoorbeeld niet dat het feitelijk draaide om Camp 030, een ondervragingskamp voor personen die verdacht werden van pro-Duitse activiteiten. Daarna moesten ze proberen de Duitse linies te bereiken om daar met behulp van het wachtwoord Erika naar Einheit Martin te worden teruggebracht.

⁹¹ Claes, Maggen, Moraël, Huygens en Prelogar. (zie hiervoor brief EV 1997 en Vertaling van Liquidation report no 13 dd 28-11-1945 'Amt VI du R.S.H.A.'). Er is een kans dat de Vlaamse groep afkomstig was uit Bad Ems en dan mogelijk in Welterode was opgeleid. Volgens Gerken keerde het vliegtuig niet terug naar de thuisbasis. SOMA AA 1312, dossier Gerken. CSDIC-rapport inzake Gerken dd 3-6-1945.

⁹² De Jonge vertelde dat Bergner een eenheid commandeerde van twintig Duitse sabotage-agenten die was ingekwartierd in Hotel Panman in de Hoofdstraat te Scheemda.

⁹³ Cazemier had NSB-stamboekno 145773. AMJ CABR, A. Cazemier.

⁹⁴ Ook Lautenbach had van Scheuermann de ligging medegedeeld gekregen van een opslagplaats: aan de rand van een weiland in de buurt van een trappistenklooster nabij het Wilhelminakanaal op de weg van Tilburg naar Eindhoven.

Even na drie uur in de nacht sprongen ze dan.⁹⁵ Voordeel was dat hun sprong – in tegenstelling tot Copiers sprong – minder snel zou worden opgemerkt, maar het elkaar en de gedropte voorraden terugvinden was moeilijker. Door fluiten konden de drie zich herenigen, maar ze konden alleen de kist met lonten en de koffer terugvinden. Ze begroeven alles, inclusief hun vuistvuurwapens en parachutes. Al spoedig kwamen ze erachter dat ze er, waarschijnlijk door een navigatiefout, boven Noord-Frankrijk waren uitgegoot. Ze bevonden zich tussen Duinkerken en Cassel en begrepen dat hun opdracht niet kon worden uitgevoerd. Ze besloten naar Nederland terug te keren, maar werden al tegen negen uur 's morgens in de omgeving van Cassel gearresteerd door de gendarmerie die waarschijnlijk was gewaarschuwd door een achterdochtige boer. Ze vertelden een slecht gerepteerd dekverhaal, waarop ze naar de politie in Lille werden gebracht. Daar biechtten ze de waarheid op.

Door de opdracht een deel van hun kantoren op te blazen had Camp 030 meer dan gewone aandacht voor het drietal en mocht ze samen met hun ondervragingsrapporten eind maart 1945 even van de Franse politie 'lenen'.

Tijdens de verhoren bleek dat ook Cazemier door Scheuermann apart genomen was en in vertrouwen de locatie van een opslagplaats medegedeeld had gekregen. Captain B. Steen van Camp 030 vond het depot op Cazemiers aanwijzingen achter een transformatorhuisje, zo'n negenhalve kilometer van Tilburg op de weg naar 's-Hertogenbosch, in de buurt van de Louise-boerderij. Er werden magnetische mijnen en plastic-springstof gevonden, Mills-bommen van Britse makelij, bandenrijters, koord, detonators, lucifers, enzovoorts.

De missie van het drietal was slecht voorbereid en miste de achtergrondinformatie die broodnodig was om bij een vluchtige ondervraging niet meteen door de mand te vallen. Een parachutesprong hadden ze nog nooit gemaakt en ze werden, na hun aarzeling te springen, het vliegtuig uitgeduwd. Geen enkele mate van voorbereiding was echter in staat geweest de kardinale fout te herstellen: te zuidelijk afgeworpen boven het verkeerde land.

Op 15 maart 1946 werden Cazemier, De Jonge en Lautenbach door het Militair Gerechtshof te Lille wegens spionage ter dood veroordeeld.⁹⁶ Cazemier liet via zijn advocaat beroep aantekenen. Bij decreet van 7 september 1946 werd hun doodstraf bij wijze van gratie omgezet in levenslange dwangarbeid. Op 2 augustus 1950 werden Cazemier en Lautenbach (De Jonge was inmiddels in Rijsel overleden) in Nederland tot levenslang veroordeeld; dat was voor hulpverlening aan de vijand en niet voor Abwehr-activiteiten. In Frankrijk werd Cazemier in juli 1952 vrijgelaten.

Agenten van Ast Kiel

In september 1942 verzocht Korvettenkapitän Weissshuhn, de Leiter van Ast Kiel⁹⁷, Mirle Klee uit 's-Gravenhage naar Kiel te komen.⁹⁸ Deze Duitse vrouw had in de jaren dertig even in 's-Gravenhage gewoond, maar in 1937 was ze naar Curaçao op de Nederlandse Antillen vertrokken.⁹⁹ Het zal de connectie met Zuid-Amerika zijn geweest die Weissshuhn deed besluiten haar in oktober 1942 te rekruteren om aspirant-agenten te werven voor I Marine-operaties in Midden- en Zuid-Amerika. Omstreeks augustus 1943 vond ze er een, de in Suriname geboren artiest Lou Hidalgo.¹⁰⁰ Tegen de tijd dat hij kon worden ingezet, hadden andere landen dan het continent Amerika een hogere prioriteit gekregen en Kiel besloot hem in Frankrijk te laten opereren.¹⁰¹ Hij werd daar in augustus 1944 gearresteerd. Zijn verdere lotgevallen zijn onbekend, maar in Amerikaanse documenten wordt ene Martin verbonden aan ene Martin van Tol.¹⁰² Dit is een alias van Lou Hidalgo,¹⁰³ die op 20 augustus 1944 door Sonderführer Roessner naar Parijs werd vergezeld.¹⁰⁴ Hij zou tot in februari 1945 berichten naar Hamburg hebben gezonden.

Ongeveer eind september 1943 kwam Angelos Zannis in contact met Maria Wever, een alias van Klee.¹⁰⁵ Zannis was een in Rotterdam geboren Griek die zichzelf sigarettenfabrikant noemde. In de periode februari 1943 tot einde 1943 was hij mede-eigenaar van Café Belvédère in de Rotterdamse wijk Katendrecht. Nadat een 'negerband' daar op een gegeven moment Engelse muziek had gespeeld, volgde een inval. Zannis werd gearresteerd, maar mocht naar eigen zeggen na het ondertekenen van een loyaliteitsverklaring naar huis terugkeren. Klee liet hem kennismaken met een Duitser die zich Ede noemde; later bleek dit Oberleutnant Edmund Eichentopf van Ast Kiel te zijn die zich ook wel Elsner liet noemen. Zannis kreeg een verhaal opgedist over een

⁹⁵ Ongeveer een half uur vòòr hun sprong was een Fransman of Waal gearresteerd.

⁹⁶ AMJ CABR, A. Cazemier; L. Lautenbach.

⁹⁷ Brammer, *Spionageabwehr und "Geheimer Meldedienst"*, p. 36.

⁹⁸ NA BNV, 2897. Vertaald verhoorrapport dd 19-9-1945.

⁹⁹ Informatie GAGR.

¹⁰⁰ Informatie GAGR.

¹⁰¹ Ast Kiel had per 1-6-1944 een nieuwe status gekregen: het werd toen een Außenstelle van het Kommando Meldegebiet Hamburg (de voormalige Ast Hamburg). Brammer, *Spionageabwehr und "Geheimer Meldedienst"*, p. 36.

¹⁰² NARA RG226 E119A B7 F205. Brief dd 4-9-1945 van Joan Paine aan J.A. Cimperman, no PF601,632/WRC1/c.

¹⁰³ BRON???

¹⁰⁴ Roessner is waarschijnlijk een alias van Walter Koester die op Seehof aan Franstalige aspirant-agenten seininstructie gaf. NARA RG226 E119A B36 of 37. Camp 032 interrogation report no 032/8/Oc/20 inzake O.E.H. Friedrichs dd 29-5-1945.

¹⁰⁵ NA CABR, 109574-17084. BNV-PV dd 25-9-1945, verhoor Zannis.

baan als vertegenwoordiger van een Duitse firma in Griekenland, al moest hij daarvoor eerst de Duitse taal in het land zelf gaan leren. Dit leek hem wel wat. Eichentopf arrangeerde via de Rotterdamse Dienststeltte van de Sicherheitsdienst de pseudo-arrestatie van Zannis¹⁰⁶, waarna hij met Klee per trein naar Hamburg spoorde. Daarvandaan nam Eichentopf hem mee naar Schierensee bij Kiel, waar een agentschool was opgericht met de naam Seehof.¹⁰⁷ ‘Het bleek dat ik geronseld was voor Ast Kiel [...]. Men verklaarde mij, dat ik opgeleid zou worden om voor Deutschland berichten te verzamelen en door te geven aan Duitse instanties. Men bedreigde mij met den dood, indien ik niet eerlijk hieraan meedeed en bij deze gelegenheid teekende ik een Schweigepflicht en loyaliteitsverklaring. Bovendien zou ik niet onbelangrijke voordeelen genieten bij medewerking.’ Zes maanden lang werd hij opgeleid in morse, codes etcetera, maar kreeg tussentijds vakantie die hij in Nederland mocht doorbrengen. Tijdens die vakantie bracht hij niemand op de hoogte van zijn activiteiten. Na afronding van de cursus kon hij na een bijeenkomst in het Haagse Hotel des Indes met medewerkers uit Kiel in september 1944 zijn zendontvanger gaan ophalen. Eichentopf verzorgde bij de Sicherheitsdienst in Rotterdam nog enkele vrijstellingen en Zannis was geïnstalleerd als R-Netz-agent. Naar eigen zeggen had hij twee zendontvangers gekregen, een op wisselspanning, de andere was geschikt voor batterijen; het wisselspanningstoestel zou hij meteen in de Maas hebben gegooid. Volgens hem heeft hij in 1944 slechts incidenteel draadloos contact met Kiel onderhouden. Zannis had tevens een correspondentieadres te 's-Gravenhage gekregen, dat van Lou Hidalgo's broer Mike, een bekende bandleider.¹⁰⁸ In maart 1945 is hij met zijn zender nog in Schierensee geweest om die te laten nakijken, want die was defect geraakt. ‘Na mijn terugkomst heb ik ook dezen in de Maas gegooid.’ Voor zijn activiteiten ontving hij in totaal 3.500 gulden. Omdat Kiel geen vertegenwoordiging in Rotterdam had, werd de liaison verzorgd door Oberleutnant Ulrich Schwartz van Außenstelle Uedem, verderop beschreven onder *Gruppe III, linecrossers en het R-Netz* ‘Außenstelle Uedem’.¹⁰⁹ Zannis werd in juli 1946 op grond van zijn lichamelijke gesteldheid uit detentie ontslagen en ter beschikking gesteld van de Vreemdelingendienst.¹¹⁰ Later vroeg hij naturalisatie aan, maar de procureur-fiscaal was begin 1947 van mening: ‘M.i. behoort Zannis niet tot die vreemdelingen, op wie de Nederlandsche volksgemeenschap gesteld behoort of behoeft te zijn en ik geloof, dat er in verband met zijn houding gedurende den bezettingstijd termen aanwezig zijn, om, indien zulks mogelijk is, hem te doen uitleiden naar zijn vaderland.’¹¹¹

Eind 1943 wist Klee nog drie kleurlingen, oud-zeelieden, te rekruteren, waarvan er feitelijk slechts één bruikbaar was. Dit was Anton van Gelder, zijn vrienden waren Gerard Biervliet en Paul Schmidt. Slechts van de laatste kon een CABR-dossier worden achterhaald, maar dat leverde niet meer op dan dat hij in de periode 27 augustus 1945 tot 29 december 1945 gedetineerd is geweest.¹¹² Omdat er ook inzake Klee geen CABR-dossier te vinden was, is over dit groepje, behalve het volgende, verder niets te melden.

In juli 1944 kwamen drie Nederlanders in Kiel aan voor seininstructie op Seehof: ‘Ernst Möller’, ‘Gustav’ en ‘Ebel’.¹¹³ Wegens de verslechterende oorlogssituatie werden zij begin september teruggestuurd. In december 1944 of omstreeks 19 januari 1945 kwam ‘Ernst Möller’ terug op Seehof.¹¹⁴ Deze elektrotechnicus, zoon van een Nederlandse vader en een Zuid-Amerikaanse moeder, had weinig moeite met zijn opleiding. Het was de bedoeling dat hij naar Verenigde Staten werd uitgezonden om daar bijzonderheden te achterhalen over een Funkmeßgerät dat in geallieerde vliegtuigen werd gebruikt voor doelenlokalisering, maar hij vertrok in april 1945 naar Rotterdam.

¹⁰⁶ NA CABR, 109574-17084. BNV-PV dd 25-9-1945, verhoor J. Röschmann.

¹⁰⁷ Seehof was opgericht op 1-12-1943. NARA RG226 E119A B36 of 37 F? Field interrogation report inzake F. Weishuhn dd 27-5-1945. Deze school moet niet worden verward met een soortgelijke school van de Sicherheitsdienst te 's-Gravenhage, die dezelfde codenaam had.

¹⁰⁸ Zie voor Mike Hidalgo: Wouters, *Ongewenschte muziek*, p. 291-296. In dit boek wordt gewag gemaakt van de bemoeienis van ene Abas van het General-Kommando Hamburg bij het verkrijgen van toestemming voor het laten doorspelen van Mike's orkest, dit ondanks de huidskleur der orkestleden. Abas' interventie vond plaats vòr september 1943; qua chronologie loopt dat in de pas met de rekrutering van Lou Hidalgo.

¹⁰⁹ Het BNV raakte daardoor nog op de hoogte van twee andere agenten van Kiel: Van Wijsbergen uit Antwerpen (waarschijnlijk aldaar gearresteerd) en Gents, het alias van een waarschijnlijk Vlaamse agent. Dit alias is vrijwel zeker identiek aan ‘Gentil’, het alias van André Dewulf, een R-Netz-agent te Gent met de codenaam Gans. NA CABR, 109574-17084. BNV-rapport inzake Zannis dd 7-12-1945. \SOMA, AA ..... Vertaald ondervragingsrapport no 0725/1196/1 inzake G.R. Genin dd 30-7-1945.

¹¹⁰ NA CABR, 109574-17084. Aantekening op de map van het Bijzonder Gerechtshof 's-Gravenhage.

¹¹¹ NA CABR, 109574-17084. Brief dd 7-2-1947 van F. Hollander aan PG Gerechtshof 's-Gravenhage.

¹¹² NA CABR, 96433-1657. PV dd 27-11-1945; aantekening op de map van PRA Rotterdam.

¹¹³ NARA RG226 E119A B36 of 37 F? Camp 032 interrogation report no 032/8/Oc/20 inzake O.E.H. Friedrichs dd 29-5-1945; second interrogation report no 032/8/Oc/20 dd 5-9-1945.

¹¹⁴ NARA RG226 B4 F116. Brief dd 12-6-1945 van Joan Paine (WRC1/C), no SF 52/4/4(21).

17^e Divisie, 4
 20 Field Security Section, 9
 330 Field Security CI Reserve Detachment, 5
 Abas, 14
 Ahlrichs, 1
 Ast Kiel, 13
 B.C.A. van den Oever en Co, 9
 Baby, 4
 Bakker, 5
 Baron, 4
 Bauland, 2, 6
 Beentjes, 9
 Beezhold, 5
 Bergner, 12
 Besekow, 11
 Biervliet, 14
 Bodens, 5
 Boes, 6
 Bonofacius, 6
 Bouwman, 7
 Bruins, 4
 Burger, 3, 4, 6, 7
 Buuren, 3
 Café Belvédère, 13
 Camp 030, 12
 Castner, 12
 Cazemier, 12, 13
 Claes, 12
 Copier, 2, 6, 8, 10
 Cormoran, 2
 Cornelissen, 8
 Coster, 5
 Dalen, 5
De Groene Roozendaler, 6
 Dewulf, 14
 Dienststelle Nordpol, 7
 Diks, 5
 Doktor Cornelius, 5
 Doktor Drachus, 5
 Drögsler, 5
 Duenkel, 1
 Ebel, 14
 Ede, 13
 Eichentopf, 13
 Einheit Martin, 7, 12
 Elsner, 13
 Erika, 12
 Eschricht, 2
 Evers, 3, 4, 5
 FAK 130-school, 3
 FAK 213, 7, 12
 FAK 60 M, 1
 FAK 71 M, 1
 FAT 222, 7, 11
 FAT 260, 12
 FAT 365, 5
 Feldmeijer, 6
 Folmer, 7
 Gans, 14
 Garbers, 1
 Gastl, 1, 2
 Gelder, 14
 Gemmeke, 7
 General-Kommando Hamburg, 14
 Gentil, 14
 Gentis, 14
 Groot, 12
 Gross, 12
 Grote, 7
 Gustav, 14
 Guus, 5
 Hagemann, 3
 Ham, 11
 Have, 3
Het Centrum, 10
 Hidalgo, 13, 14
 Hotel De Valk, 6
 Hotel des Indes, 14
 Hotel Panman, 12
 Huygens, 12
 Jonge, 12
 Jongh Swemer, 7
 Joosse, 7
 Jubilae, 1
 Jugteren, 10
 Kamp, 8
 Kantnick, 8
 Kardinal, 6
 Kentnick, 8
 Kiesewetter, 6
 Kisker, 6
 Klaas, 8
 Klee, 13
 Klein, 12
 Klomp, 7
 Koester, 13
 Kombrink, 3, 6
 Kommando Meldegebiet Hamburg, 13
 Kommando Olga, 11
 Konoschka, 7
 Kooiman, 4
 Korn, 7
 Korseck, 7
 Kossmann, 5, 6
 Kroonenburg, 6, 7
 Laer, 6, 7
 Lager Günther, 3
 Lautenbach, 12
 Legioen Nederland, 7
 Leitner, 1
 Leitstelle I West, 2
 Lentz, 3
 Looze, 6
 Lourens, 6
 Maggen, 12
 Marek, 12
 Marick, 12
 Marineaußenstelle Le Havre, 1
 Marlon, 7
 Marten, 1
 Martin, 13
 Matusch, 12
 Meijer, 9
 Meldekopf Amsterdam, 5
 Meldekopf Rotterdam, 5
 Meldert, 6
 Mercator, 1
 Möller, 14
 Morael, 12
 Möwe, 2
 Mulder, 6
 mysterieuze zeekapitein, 1
 Nederlandsche Oost-Compagnie, 7
 Nest Bremen, 1
 Oever, 3, 9
Onze Courant, 10
 opleidingskampen, 2
 Otto, 8
 Passim, 1, 8
 Passim II, 1
 Patience, 2
 Pauker, 2
 Paul, 4, 5
 Pelikan, 2
 Pelt, 3, 4
 Pepi, 5
 Pilot, 9
 Pinz, 1, 2, 6
 Poker, 1
 Post, 9, 11

Postema, 8
Prelogar, 12
Prinz Adalbert, 1
Proper, 5
Reder, 8
Ridder, 3
Roessner, 13
Roosevelt, 5
Röpke, 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10
Rouwendal, 6
Sauber, 5
Scheuermann, 12, 13
Schmidt, 14
Schneemann, 1
Schröder, 1
Schuchmann, 1, 2, 3, 10, 11
Schumann, 12
Schütter, 1
Schwartz, 14
Seehof, 13, 14
Smit, 7
Steen, 13
Strauch, 3
Tol, 13
Uitgeverij De Valk, 10
Unternehmen Mercator, 8
Velterop, 8, 9
Vermeeren, 6
Verschoor, 5
Verstraaten, 6
Vloten, 5
Vos, 6, 7
Vries, 4
Wedepohl, 3
Weisheit, 1, 2, 3, 4, 9
Weisshuhn, 13
Welter, 1
Westerwald, 10
Wever, 13
Wiggers, 9
Wijnsbergen, 14
Wilms, 1
Wöhler, 1
Wolff, 6
Würst, 2, 3, 4, 9, 10
Zannis, 13
Zender Brussel, 5
Zuhlsdorf, 1